

fragmentów *Ewangelii* (J 13-17; 18,1-28; Mt 26,57-75; J 18-19,1-26; Mt 27,3-32; Mk 15,16-32; Mt 27,34-54, Łk 23,32-49, J 26-27; Mk 15,43-47; J 19,38-42, Mt 27,62-66), z towarzyszeniem antyfony *Chwała męce Twojej, Panie* (obrzęd wzmiankowany przez Jana Chryzostoma); m.P. poświęcony został bizant. dramat w 2640 wersach pt. *Christus paschon*, pochodzący z XI-XII w., zachowujący konwencję dramatu antycznego; w hymnografii akcentowano także prawdę, że misterium m.P. osiągnęło szczyt na krzyżu oraz w zapieczetowanym grobie i z tych źródeł wierzący czerpią siłę do → naśladowania Chrystusa (II); maryjny aspekt m.P. uwzględniała praktyka używania w konstant. bazylice Hagia Sofia podczas liturgii Wielkiego Piątku i Wielkiej Soboty 2-stronnej ikony (niezachowana) *Chrystus Bolesny – Zbawiciel i MB Współodkupicielka*. Interesujący przykład opartych na tekstach liturgii wsch. osobistych przemyśleń dotyczących m.P. stanowią rozważania prawosławnego patriarchy ekum. Bartłomieja I *Via crucis. Méditation et prières offertes par le patriarche Bartholomée Ier au pape Jean-Paul II pour la célébration du chemin de Croix au Colisée, le Vendredi Saint* (P 1994; *Via Crucis. Rozważania i modlitwy ofiarowane przez patriarchę Bartłomieja I papieżowi Janowi Pawłowi II na celebrację Wielkopiątkowej drogi krzyżowej w Koloseum w roku 1994*, Wwa 1995).

G. Millet, *Recherches sur l'iconographie de l'évangile aux XIV, XV et XVI siècles d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont-Athos*, P 1916, 483-488; Lev (Gillet), *Looking unto the Crucified Lord*, Sobornost' 3(1953) z. 13, 24-33; D.I. Pallas, *Die Passion und Bestattung Christi in Byzanz. Der Ritus – das Bild*, Mn 1965; P.G. Nikolopoulos, TIE XII 322; Klinger (passim); G. Schiller, *Ikongraphie der christlichen Kunst II. Die Passion Jesu Christi*, Gü 1968; T. Dobrzeński, *Wybrane zagadnienia ikonografii pasyjnej w sztuce polskiej*, w: *Męka Chrystusa wczoraj i dziś*, Lb 1981, 131-151; W. Hryniewicz, *Bóg cierpiący? Rozważania nad chrześcijańskim pojęciem Boga*, CT 51(1981) z. 2, 5-24; tenże, *Męka Chrystusa w teologii i duchowości prawosławnej*, *Męka Chrystusa wczoraj i dziś*, Lb 1981, 170-185; tenże, *Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej I. Chrystus nasza Pascha*, RWTK 60, 80, Lb 1982, 1987², 54-56, 146-148; tenże, *Dramat boskiego uniżenia. Zapomniany rozdział boskiego uniżenia*, Znak 50(1998) z. 10, 73-86; H. Paprocki, *Jedność misterium zbawienia. Boże Narodzenie, teofania, krzyż i zmartwychwstanie*, Elpis 2(2000) z. 2, 107-116.

Bożena Modzelewska

3. Protestantckiej – m.P. wiąże się ściśle z centr. kategorią teologicznych wypowiedzi protestantyzmu, jaką jest → krzyż (IV C; M. → Luter 3), charakteryzujący (jako swoisty klucz hermeneutyczny) ewang. teologię właściwą dla tradycji Kościołów protest. oraz wspólnot luterzańskich, reform. i metodystycznych. m.P. i śmierć (wraz ze zmartwychwstaniem) przyjmowane również przez protestantów jako jedno wydarzenie paschalne Jezusa Chrystusa), stanowiące centr. część *Ewangelii*, interpretowane są (zgodnie z zasadami *solus Christus* i *sola scriptura*) przede wszystkim soteriologicznie, stając się przedmiotem życia i przepowiadania (zwiastowania) protest.; owcem m.P. jest usprawiedliwienie człowieka zarówno grzesznego, jak i świętego (*simul iustus et peccator*) przez *sola fide* i *sola gratia*; zdaniem wielu protest. teologów soteriologiczna interpretacja męki i śmierci Jezusa znajduje wyraz zwł. w słowach ustanowienia wczorzy Pańskiej (Mk 14,22-25; → ewangelicko-augsburski Kościół IV 3-4; → ewangelicko-reformowany Kościół IV 8); w świetle m.P. dokonuje się teol. interpretacji całego życia (słów i czynów) Jezusa z Nazaretu.

m.P. ma charakter paradoksu teol.; wyraża się w → kenozie (III) i pokorze Chrystusa; przez nią człowiek wierzący poznaje i odnajduje prawdziwe oblicze Boga, który najpełniej objawił się (a zarazem ukrył w sposób doskonały) w żyjącym i cierpiącym Synu Człowieczym; m.P. wyraża działanie Boże *sub contrario*; dopiero Bóg, biorący na siebie ludzkie słabości, grzech oraz cierpienie, obdarza zbawieniem; jest to Bóg w postaci sługi, w szacie ludzkiej natury i krzyża; Bóg zechciał, by Go poznawano przez ból i cierpienie, czyli m.P.; wolą Bożą jest także i to, by Go czczono jako ukrytego w życiu i męce – pasji Chrystusa.

We współcz. teologii ewang. dominuje pogląd, że zbawienie zasadza się na wydarzeniach śmierci i zmartwychwstania Je-

zusa Chrystusa; m.P. związana jest z dramatem poniżenia, który nie tylko znajduje bezpośrednią kontynuację na krzyżu, lecz także wskazuje na zbawcze znaczenie śmierci i męki Jezusa; mimo iż oba wydarzenia (śmierć i zmartwychwstanie) na gruncie protest. są rozumiane jako czyny zbawcze, znajdujące w NT identyczną legitymizację, to jednak w luteranizmie i kalwinizmie m.P. (i śmierć krzyżowa) stała się centr. środkiem eklezjalnego zwiastowania.

m.P. ukazuje paradoks zwycięstwa Chrystusa ukrytego i „zasłoniętego” w porażce; Chrystus zwycięża w swej męce i śmierci krzyżowej „jako zwyciężony” (*Victor quia victima*); On jest zwycięzcą, ponieważ był ofiarą; jedynie w słabości i poniżeniu jest silny (zwycięski); dopiero w postawie sługi jest Panem (por. Flp 2, 5-11); tylko umierając w męczarniach, żyje (m.in. E. Brunner, G. Gloege).

Teologiczny potencjał m.P. najlepiej wyraża się w tezie o „cudownej zamianie” (*admirabile commercium*); za jej sprawą Bóg utożsamia się z ludźmi przez Jezusa Chrystusa, upodobnia się do nich – zamienia się z nimi; na skutek tej cudownej (i zarazem paradoksalnej) zamiany Jezus popada w stan poniżenia i męki, należący się w istocie człowiekowi z tytułu jego wejścia w sferę i skutki grzechu; to właśnie Chrystus zamiast ludzi wkroczył na drogę męki, ponieważ wziął na siebie karę, której powinien się poddać każdy człowiek. m.P. wyraża się (*sub contraria specie*) w słabości cierpiącego Sługi Pańskiego i Jego śmierci krzyżowej; wymaga jednak wiary zaprzeczającej temu, co jest przedmiotem ludzkiego doświadczenia; cierpiący Sługa Pański, a więc umierający na krzyżu Bóg, jest punktem konwergencji wszelkich kwestii chrystol. i teologicznych.

W protest. teologii ostatnich dziesięcioleci po II wojnie świat. (podobnie jak i w teologii kat.) orędzie bibl. o m.P. pozwala także na poddawanie szczególnej refleksji teol. takich doświadczeń człowieka, jak: przeżycia wojenne, poczucie upokorzenia, bezsilności czy wyobcowania; Jezus jest zwycięzcą nad cierpieniem człowieka jedynie jako osobieci cierpiący; to On staje się tak bliski człowiekowi, gdyż solidaryzuje się z jego cierpieniem i sam odnosi nad nim zwycięstwo; tylko taki współcierpiący z człowiekiem i poniżony Chrystus, pozbawiony boskiej aury (Jego boskość ukrywa się w Jego człowieczeństwie), może wiarygodnie przemawiać do współcz. człowieka i nieść mu swoje orędzie nadziei (zwł. J. → Moltmann); Jezus Chrystus poddał się ekstremalnym sytuacjom ludzkiej egzystencji po to, by je pokonać, a m.P. jest tego wymownym wyrazem.

m.P. wyraża również liturgia Kościołów i wspólnot kośc. wyrosłych z reformacji oraz rel. pobożność protest.; czas pasyjny (zwł. Niedziela Palmowa i Wielki Tydzień z uroczystym świętowaniem Wielkiego Piątku) jest szczególnym źródłem medytacji i refleksji nad cierpieniem i śmiercią Chrystusa; m.P. obecna jest także w protest. muzyce kośc. (zwł. monumentalne pasje J.S. → Bacha) i kośc. modlitewnikach.

Doktor Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe, Wei 1883-1993 (passim); E. Lohse, *Die Geschichte des Leidens und Sterbens Jesu Christi*, Gü 1964, 1967²; K. Kitamori, *Theologie des Schmerzes Gottes*, Gö 1972; J.B. Metz, J. Moltmann, *Leidensgeschichte. Zwei Meditationen zu Markus 8, 31-38*, Fr 1974; A. Nossol, *Christologia Karola Bartha. (Wpływ na współczesną chrystologię katolicką)*, Lb 1979, 75-95; *Redaktion und Theologie des Passionsberichtes nach den Synoptikern*, Da 1981 (bibliogr.); G. Bader, *Symbolik des Todes Jesu*, T 1988; W. Schenk, TRE XX 714-721; W. Härle, *Dogmatik*, B 1995, B 2000², 91-93, 264-266, 324-349, 443-445, 558-560; K. von Fischer, *Die Passion. Musik zwischen Kunst und Kirche*, St 1997; C. Janssen, *Erinnern und aufstehen – antworten auf Kreuzestheologien*, Mz 2000; M.J. Uglorz, *Christus i Jego Kościół*, Bielsko-Biała 2000, 75-107, 119-130, 143-155; R. Kolb, *Gottes Wort vom Kreuz. Lutherische Theologie als kritische Theologie*, Oberursel 2001; W. Reinbold, *Passion*, RGG VI 974-976; W. Schrage, *Kreuzestheologie und Ethik im NT. Gesammelte Studien*, Gö 2004; G. Franz, *Leiden, Tod und Auferstehung. Eine exegetisch-homiletische Handreichung*, Mr 2005; J. Moltmann, *Bóg nadziei*, Lb 2006, 81-123; *Teologia wiary. Teologia ks. Marcina Lutera i Książ Wyznaniowych Kościoła Luterńskiego*, Bielsko-Biała 2007, 5-30, 97-106.

Dariusz Chwastek, Stanisław Józef Koza

III. W LITURGII – Kościół od początku wypełnia nakaz Chrystusa, celebrując w Eucharystii pamiątkę Jego męki,